

ASPECTE ALE VIEȚII ȘI ACTIVITĂȚII LUI GHEORGHE LAZĂR (la 150 de ani de la moartea sa)

de MARIA IONIȚA

Nu se poate vorbi despre dezvoltarea culturii noastre naționale din prima jumătate a sec. al XIX-lea fără a aminti de unul din fondatorii învățămîntului superior în limba română, transilvăneanul Gheorghe Lazăr.

Aniversarea, la 17 septembrie 1973, a 150 de ani de la moartea sa, a fost înscrisă printre comemorările U.N.E.S.C.O. din acest an, fapt semnificativ pentru aprecierea la justă valoare a activității sale.

Vom încerca, în rîndurile de mai jos, să redăm o imagine pe cît mai complet posibilă a vieții și activității acestui ctitor de școală românească.

Gheorghe Lazăr, sau mai precis Gheorghe Eustatie Lăzăroaie, s-a născut la 5 iunie 1779¹ în satul Avrig, într-o familie de țărani liberi, „agricultori țărani, care aveau mica lor moșie, ca moșnenii noștri“².

Nu de aceeași situație se bucurau majoritatea țăranilor din Transilvania care suportau jugul unei grele exploatare. De altfel, în 1784 țăranii iobagi din Transilvania se vor ridica la luptă conduși de Horea, Cloșca și Crișan, reușind să obțină prin patenta de „desființare a iobăgiei“ (22 august 1785) suprimarea dependenței personale, iar pentru țăranii dependenți dreptul de strămutare, dreptul de a exercita meserii și de a se căsători fără consimțămîntul stăpînilor lor. Deși iobăgia va fi curînd reintrodusă și abia după 1848 va fi desființată definitiv, puternica răscoală din 1784 și măsurile pe care le-a determinat au marcat o etapă însemnată în destrămarea raporturilor feudale în Transilvania.

Trăind în atmosfera creată de răscoala condusă de Horea, Cloșca și Crișan, Gheorghe Lazăr va îmbrățișa cauza țăranimii, a clasei din care provenea și, pretutindeni unde va merge în decursul scurtei dar zburcinate sale vieți, va lupta pentru binele celor asupriți, a năpăstuiților soartei.

Crezul său se profilează încă în 1806, de cînd datează prima scrisoare pe care o trimite din Viena părinților săi și în care, printre altele, afirma : „Mai încolo am să mă duc odată chiar la împăratul și să-i spun

¹ Data nașterii lui Gheorghe Lazăr, mult timp controversată, a fost stabilită de Avram Sădeanu (vezi *Date noi despre Gheorghe Lazăr*, Arad, 1914), sprijinindu-se pe datele din protocolul morților din satul Avrig, unde Lazăr apare la 17 septembrie 1823 ca avînd 44 ani, 3 luni și 12 zile.

² Petru Poenaru, *Georgiu Lazăr și școala română*, București, 1871, p. 4.

lucruri despre români, de care n-au auzit niciodată. De aceea să nu vă fie jale de mine, pentru că eu am venit aici, tocmai pentru ca să lucru spre ușurarea sorții noastre triste”³.

În legătură cu studiile lui Gheorghe Lazăr, mult timp a circulat legenda că cel care l-a protejat și i-a dat posibilitatea materială să urmeze școala primară și liceul a fost baronul Samuel Bruckenthal, care avea în Avrig și un renumit castel. Realitatea este însă alta.

Clasele primare Gh. Lazăr le-a făcut la școala din sat, avându-l ca învățător pe scriitorul Ioan Barac, „dascăl normalicesc neunit în Avrig”⁴, care mai târziu îi va fi bun prieten și îl va ajuta în momente de grea încercare. Se presupune că Lazăr termină foarte târziu clasele primare pentru că apare în registrele școlare ale liceului piariștilor⁵ din Cluj ca înscris în clasa I abia în 1799, deci la vârsta de 20 de ani. Ar mai exista însă și posibilitatea ca din cauza situației materiale precare, Gheorghe Lazăr să fi făcut o întrerupere destul de mare între școala primară și liceu. În sprijinul acestei ipoteze vine și faptul că în timpul liceului el nu apare în nici un act nici ca bursier, nici ca intern. Deci Lazăr nu beneficia de alt ajutor material decât cel trimis de părinți și probabil de cumnatul său Ion Racotă, preot în Avrig, din îndemnul căruia își continua studiile.

În primii 3 ani petrecuți în liceul greco-catolic din Cluj, Gheorghe Lazăr urmează „cursul de gramatică”⁶ (limba latină, elină și germană, aritmetica, istoria patriei, geografia, ortografia, biblia, doctrina creștină și caligrafia). Notele obținute nu sînt tocmai strălucite, lucru care probabil îl determină în 1802 să treacă la liceul greco-catolic din Sibiu, unde face clasa superioară a „cursului humanist”⁷ (retorica și poetica), pentru ca în anul următor, 1803, să revină la liceul greco-catolic din Cluj unde urmează „cursul filosofic”⁸ (logica, istoria, algebra, fizica, chimia, mineralogia, geodezia și arhitectura). În sfîrșit, în 1805, Lazăr urmează primele două semestre ale anului I al Academiei de drept⁹ din Cluj.

Pentru a putea obține o bursă și astfel să-și continue studiile la Viena, Lazăr trebuie să renunțe deocamdată la „științele pozitive” pentru care se pare că avea aptitudini deosebite. În 1806 el solicită Episcopiei ortodoxe din Sibiu să-i acorde o bursă pentru a urma teologia la Viena. Drept urmare, Cancelaria aulică transilvană întocmește un raport adresat împăratului Francisc, în care îi cere „să binevoiască a încuviința studentului Gheorghe Lazăr un stipendiu anual de 200 florini din fondul sidoxial”¹⁰ pentru învățarea studiilor teologice”¹¹. În schimb, Lazăr era

³ George Bogdan-Duică și George Popa-Lisseanu, *Vieța și opera lui Gheorghe Lazăr*, București, 1924, p. 336.

⁴ I. Mateiu, *Lămuriri privitoare la viața lui G. Lazăr*, în G. Bogdan-Duică și G. Popa-Lisseanu, *op. cit.*, p. 231.

⁵ Liceul greco-catolic (unit) din Cluj.

⁶ I. Mateiu, *op. cit.*, p. 235.

⁷ *Ibidem*.

⁸ *Ibidem*.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ Episcopia ortodoxă din Sibiu dispunea de un fond „sidoxial”, rezultat din contribuțiile credincioșilor, țărani și orășeni.

¹¹ Avram Sădeanu, *Documente privitoare la viața și opera lui Gheorghe Lazăr*,

dator ca după terminarea studiilor să instruiască „candidații la preoție în științele de lipsă pentru păstorie și ocuparea oficiului preoțesc și a presta și alte servicii la consistoriul de ritul neunit”¹².

În Viena anului 1806, ocupată de trupele lui Napoleon, Gheorghe Lazăr ia contact cu ideile revoluției franceze al căror înfocat adept devine. Alături de alți tineri aflați la studii în capitala Imperiului habsburgic, este și el recrutat în armata franceză, ca topograf. Acest lucru îi oferă posibilitatea „a face bună practică în aplicarea științelor matematice la diverse operațiuni”¹³. De altfel, este demn de remarcat faptul că, paralel cu studiile teologice pe care le urmează regulat timp de trei ani (între 1806 și 1809), Lazăr frecventează la Viena și cursuri de științe fizico-matematice. Se poate spune, deci, că pentru timpul său Gheorghe Lazăr era un om cult în adevăratul înțeles al cuvântului, având multe și diverse cunoștințe din toate domeniile. Dar departe de a-i fi un sprijin, această temeinică pregătire a sa va deveni o piedică în calea desăvârșirii studiilor sale teologice, pe care nu le va termina niciodată. Astfel, în noiembrie 1809, când inerge la Carlowitz pentru a urma cursurile Academiei teologice ortodoxe de aici și pentru a fi hirotonisit preot, Lazăr întâmpină rezistența mitropolitului sîrb Ștefan Stratimirovici, care-i refuză hirotonisirea. În plus, același mitropolit îi va respinge de două ori, odată în 1809 și apoi în 1815, candidatura la scaunul episcopal vacant din Banat, imputându-i că „e învățat și necăsătorit, deci aspiră la trepte mai înalte”¹⁴.

Îi va fi preferat un om mai puțin pregătit, dar mai docil și cu idei ce corespundeau vederilor bisericii și autorităților din Imperiul habsburgic¹⁵.

Întors la Viena, Gheorghe Lazăr solicită cancelariei imperiale un nou ajutor bănesc cu care dorea să-și continue studiile teologice. În același timp face o serie de traduceri în limba română după manuale școlare sau cărți cu caracter educativ, apreciate ca „foarte folositoare pentru tinerimea școlară din «școlile valahe» greco neunite”¹⁶. Nemulțumit însă de situația în care se afla, vrînd să se întoarcă în patrie unde să valorifice cunoștințele acumulate în timpul anilor de învățătură, el va cere cu insistență Cancelariei imperiale să-i asigure un post în Ardeal. Reușește să se întoarcă la Sibiu în 1811, ca simplu catihet seminarial. La scurt timp, episcopul Sibiului, Vasile Moga, îl va numi profesor la seminarul ortodox de pe lângă Episcopie, cu o retribuție de 300 florini pe an.

în G. Bogdan-Duică și G. Popa-Lisseanu. *op. cit.*, p. 163.

¹² *Ibidem*.

¹³ Petrace Poenaru, *op. cit.*, p. 5.

¹⁴ Avram Sădeanu, *op. cit.*, p. 166.

¹⁵ Era vorba de Nicolae (Nestor) Ioanovici din Făgăraș, pe care mitropolitul Stratimirovici din Carlowitz îl proteja și îl pregătise deja pentru postul de episcop (vezi Traian Chelariu, *Gheorghe Lazăr ca pedagog*, în *Din istoria pedagogiei românești*, vol. I, București, 1957, p. 108).

¹⁶ Avram Sădeanu, *op. cit.*, p. 175. Este vorba de următoarele traduceri: „Învățăături morale ale lui Gottlieb Ehrenweich pentru băieți”, „Geografia, tradusă din ungurește”, „Istoria lui Ion Moritz și a copiilor săi”, „Ieromonahul lui Platon, teologie creștină”, „Istoria împăratului Octavian și a soției sale” și o „Pedagogie” rămasă neterminată.

Seriozitatea și corectitudinea sa, spiritul său luminat îl vor face însă să intre repede în conflict atât cu autoritățile școlare ale Sibiului, cât și cu cele ecleziastice de aici. Lazăr încearcă să-și facă meseria de profesor așa cum îi dicta conștiința, nu vrea ca învățăceii săi să devină simpli cîntăreți de strănă, ci viitori răspînditori de învățătură, preoți luminați. Este semnificativ în acest sens răspunsul pe care Lazăr îl dă celor care-l reclamasera că prelungeste prea mult durata cursurilor din seminar: „...Dumneavoastră mi-aduceți în școală numai niște bucheri, bușteni întunecați, și-mi cereți să-i liberez mai curînd, să fie și mai neciopliți. Apoi bunii mei creștini! d-voastră știți că preotul este facla ce trebuie să lumineze pe om în toate căile sale, la el alergăm să ne aline durerile sufletești; el trebuie să ne îndulcească amărăciunile vieții din lumea aceasta. Dar ca să fie un preot astfel trebuie să fie luminat, și lumina numai prin învățătură se poate dobîndi...”¹⁷.

În dorința de a ușura munca elevilor săi, Lazăr traduce în limba română o serie de cărți folositoare educației tineretului român și întocmește un compendiu de geografie a Transilvaniei (1815), căci așa cum va arăta mai tîrziu, „piedica cea mai mare a neiușitei pășire a științelor a fost și este netipărirea cărților școlare”¹⁸.

Nemaiputînd ține piept intrigilor și presiunilor la care era supus, în toamna lui 1811 Lazăr pleacă la Brașov, fără voia episcopului Vasile Moga. Este adus înapoi cu forța, sub pază civilă, și pentru a-l lega și mai mult de Sibiu, Moga îl numește arhidiacon al Episcopiei. Din păcate nu se păstrează nici una din predicile lui, dar se pare că încercase ca și de la înălțimea amvonului să răspîndească noile idei, progresiste, al căror adept era.

Conflictul dintre Gheorghe Lazăr și autorități se adîncește însă tot mai mult. I se pun tot felul de piedici, este spionat pretutindeni, chiar și în școală, unde existau „iscode” printre elevi. Este acuzat că primește bani pentru a hirotonisi mai repede pe candidații la preoție din seminar, iar directorul poliției din Sibiu trimitea regulat Dietei din Transilvania rapoarte despre activitatea arhidiaconului prea activ și prea politic pentru a fi pe gustul autorităților din Imperiul habsburgic. Mai mult, în vara lui 1814, Gh. Lazăr este victima agresiunii unui din elevii săi, diacul Ioan Feketici. La 2 august 1814 Lazăr cerea o anchetă pentru pedepsirea elevului care se făcuse vinovat de o asemenea îndrăzneală¹⁹. Dar o asemenea anchetă nu va fi întreprinsă niciodată, conflictul rămînd nerezolvat.

Autoritățile Sibiului nu vor aștepta de aici înainte, decît ocazia favorabilă pentru a-l destitui pe Lazăr din funcție și pentru a scăpa astfel de un răzvrătit devenit incomod, care tulbura ordinea și disciplina. Și ocazia nu întîrzie să se arate. La 9 iunie 1815, aflat cu un grup de prieteni în grădina „Flora” din Sibiu, Lazăr refuză să bea în sănătatea împăratului Francisc și închină paharul în sănătatea lui Napoleon care tocmai se întorcea din insula Elba la Paris. Imediat autoritățile trec

¹⁷ Petrarhe Poenaru, *op. cit.*, p. 8.

¹⁸ Gheorghe Lazăr, *Apel la subscriere pentru publicarea unui curs de matematică*, București, 1822, în G. Bogdan-Duică și G. Popa-Lisseanu, *op. cit.* p. 28.

¹⁹ Ioan Lupas, *Documente privitoare la viața și opera lui Gheorghe Lazăr*, în G. Bogdan-Duică și G. Popa-Lisseanu, *op. cit.*, p. 179—181.

la măsuri extreme. Contele Samuel Teleky, cancelar aulic al Transilvaniei, propune împăratului Francisc ca Lazăr să fie destituit, să i se retragă salariul anual și să fie pus sub supravegherea specială a poliției ca „element suspect și periculos ordinii publice”²⁰. Într-adevăr, împă-

Gheorghe Lazăr, pictură de Mișu Popp.

ratul aprobă destituirea și în toamna lui 1816, fără bani și puternic afectat de cele întâmplate, Lazăr pleacă la Brașov. Aici află un prețios ajutor moral și material la fostul său învățător, Ioan Barac. Se pare că acesta este cel care îl recomandă pe Lazăr Ecaterinei Bărcănescu, văduva vel logofătului Enache²¹, sora banului Grigore Ghica, viitorul domn al Țării Românești²². Astfel, devenit profesor al copiilor văduvei Bărcănescu, Lazăr va trece munții și se va stabili în București la sfârșitul anului 1816.

²⁰ Ioan Lupas, *op. cit.*, p. 189—200.

²¹ Gheorghe Bogdan-Duică, *Gheorghe Lazăr*, București, 1924, p. 63.

²² Nicolae Iorga, *Cel dintîi învățător de ideal național: Gheorghe Lazăr. La o sută de ani de la deschiderea școlii lui*, București, 1916, p. 43.

Atmosfera aceluia București de început de secol XIX nu va fi însă deloc pe placul lui Lazăr. Țara Românească, ca de altfel și Moldova, gemea sub jugul fanarioților care-și întinseseră stăpînirea și în domeniul spiritual. Singura școală superioară din București era Academia grecească. Deși se vorbea românește, „limba care cinstea, aceia cu care se mîndrea cineva în societate era... limba grecească, elenică”²³. În literatură, în teatru se folosea de asemenea limba grecească. La Academia grecească se cultiva chiar părerea, susținută și de cercurile conducătoare, că limba română nu poate exprima noțiuni științifice și nici terminologia filozofiei, fizicii, chimiei, matematicii.

Se înțelege astfel de ce Gheorghe Lazăr, abia venit în București, va porni și va susține pînă la capăt lupta pentru organizarea învățămîntului superior în limba română, afirmînd „că cu rușine vine unui popor și neam, ce este așa veichi, așa vestit, proslăvit și înzestrat cu toate rodurile pămîntului... să nu aibă și el o școală mai de treabă, o Academie cu știință, chiar în limba maicii sale...”²⁴. Ideea lui Lazăr va găsi adepți și susținători mai ales în rîndurile acelor boieri legați de noua clasă în formare, burghezia, și aflați din această cauză în conflict cu orînduirea feudală și cu propria lor clasă. Căci burghezia avea nevoie de oameni pregătiți, de cunoscători ai științelor aplicate, ai politiciii, ai obiceiurilor și limbii țării vorbită de masele largi. Printre cei care îl vor susține pe Lazăr și vor contribui moral și material la înființarea, în 1818, a primei școli superioare în limba română din Țara Românească, se numără la loc de frunte banul Constantin Bălăceanu, vornicul Iordache Golescu, mitropolitul Dionisie Lupu, oameni de cultură, făcînd parte dintre cei care au pornit „mișcarea în folosul cărții românești”²⁵. Făcînd parte din Eforia școalelor, ei vor întocmi încă din decembrie 1817, o anafora pe care o vor prezenta domnitorului Ion Caragea, și în care vor cere înființarea unei școli cu limbă de predare română la Sf. Gheorghe-Nou. Ideea apartînea lui Gheorghe Lazăr, care, de la venirea sa în București, se îndeletnicea cu măsurarea moșilor unor boieri, printre care și Constantin Bălăceanu, și probabil cu ținerea unor lecții particulare fiilor de boieri. Școala de la Sf. Gheorghe-Nou trebuia să aibă trei dascăli, cel de-al treilea fiind dator „dă dimineată să parado-sească (să predea — *n.n.*) aritmetică i geometrie și după prînz o parte din geografie, și acest dascăl să fie dator totdeauna cînd îl va îndemna vremea a-și ghimnasi (a-și învăța — *n.n.*) ucenicii la măsurătoare de pămînt în felurimi de locuri nepotrivite (neregulate — *n.n.*) pîa marginea politiei Bucureștilor”²⁶. Dar proiectul acesta nu va fi pus în aplicare. Gheorghe Lazăr, care cu siguranță era acest al treilea dascăl, nevoind să se supună prevederii din anafora, de a-și duce elevii la sfîrșitul anului școlar la Academia grecească, pentru a fi examinați de profesorii de acolo. Aceasta n-ar fi însemnat altceva, decît recunoașterea superiorității Academiei grecești și a profesorilor ei, iar demnitatea lui Lazăr nu suferea așa ceva.

²³ *Ibidem*, p. 44.

²⁴ Gheorghe Lazăr, *Înștiințare despre școala de la Sf. Sava*, București, august 1818 (vezi Biblioteca Academiei R.S.R., F. v. 14).

²⁵ Nicolae Iorga, *op. cit.*, p. 50.

²⁶ Arhivele Statului București, mss. 87/62.

Ideea înființării unei școli superioare românești este reluată de boierii efori la 6 martie 1818, când adresează domnitorului Caragea o nouă anafora. Ei cereau „să se dea voe să întocmească și școala rumânească cu dascăli iscusiți și epitimonichi (indicați — *n.n.*) spre a să putea îndeletnici... atât la cele bisericesti cât și la cele filosoficești, precum au și celelalte limbi”²⁷. În aceeași anafora eforii arătau că s-au străduit să găsească printre dascălii români pe cei mai potriviți pentru o asemenea întreprindere „și altul mai dăstoinic n-am putut găsi fără pă un Lazăr inginerul ce au venit acum de curînd din părțile Transilvaniei aici într-acest pămînt”²⁸. Prin hrisovul de la 24 martie 1818, Ion vodă Caragea aproba anafora eforilor, dispunînd eliberarea unor „odăi” din mănăstirea Sf. Sava, în care urma să se organizeze școala lui Lazăr. Astfel erau puse bazele învățămîntului superior în limba română în Țara Românească.

În august 1818, Lazăr va publica o „Înștiințare” către „de toată cinstea vrednică tinerime”²⁹, în care arăta cum urma să fie organizată școala sa și ce vor putea studia elevii la Sf. Sava. Școala era organizată pe patru grade: o școală începătoare (învățămîntul elementar de azi) cu durată de 4 ani; umanioarele (gimnaziul) cu durată tot de 4 ani; un învățămînt complementar (curs mediu) cu o durată de numai 3 ani și cursuri speciale (învățămîntul superior) avînd durată de 3 ani. În școală elevii urmau să învețe de la scris, citit și socotit, pînă la învățăturile „filosoficești” și cele „iuridicești”. În același timp, prima școală de învățămînt superior în limba română din Țara Românească era și prima școală de ingineri hotarniei, îndeletnicire care pînă atunci fusese practică, aproape în exclusivitate, de străini, mai ales „nemți”.

Școala de la Sf. Sava se va deschide abia în toamna lui 1818 și fără prea mult fast, căci ea avusese, încă înainte de înființare, mulți dușmani mai ales printre profesorii din Academia grecească. Aceștia, și în special Veniamin din Lesbos, directorul Academiei, nu vor înceta să atace școala românească ajungînd pînă la a aduce injurii la adresa profesorilor de la Sf. Sava. Abia după mișcarea revoluționară condusă de Tudor Vladimirescu, cînd școlile grecești vor primi o puternică lovitură, Academia grecească se va închide și cea mai mare parte a elevilor de la această școală vor trece la Sf. Sava.

Pentru început, școala lui Lazăr își va recruta elevii dintre școlarii de la Udricani, Sf. Gheorghe-Vechi și Colțea, și așa cum arată Petrache Poenaru, unul din primii elevi ai școlii, „cei dintîiu auditori la școala lui Lazăr fuseră prăvăliași de prin orașiu, scriitori de pe la cancelarie și puțini din elevii cei mai maturi de la școala grecească”³⁰. Ei vor fi atrași de noile idei pe care le propovăduia Gheorghe Lazăr, de căldura glasului său, căci „Lazăr făcea să pătrundă vorbirea sa în rărunchii ascultătorilor încîntați că auzia vibrînd sunetele limbii materne, cu cele mai profunde expresiuni în diferite cunoștințe științifice și filosofice”³¹.

²⁷ Idem, mss. 89, f. 150.

²⁸ Ibidem.

²⁹ La 20 iunie 1903, într-o ședință a Academiei Române, Titu Maiorescu va prezenta și dăruia Academiei, printre alte scrisori, și acte de la tatăl său, Ion Maiorescu, și această tipăritură.

³⁰ Petrache Poenaru, *op. cit.*, p. 23.

³¹ Ibidem, p. 25.

În munca de organizare a școlii, Lazăr va întâmpina multe greutăți, dar ele nu fac decât să-l înarmeze cu și mai multă dârzenie. Trecînd peste lipsa de bani, peste condițiile impropriet în care se desfășurau cursurile, peste lipsa de manuale, „...acest profesor fără arginți, încălzindu-și școala cu lemne de cersit...”³², reușea prin forma și conținutul expunerilor sale să captiveze pe ascultători.

La cursurile sale nu veneau numai elevii școlii, ci și mulți alți locuitori ai capitalei. „Lecțiunile” lui Lazăr nu aveau numai un conținut științific și pedagogic. Ele erau și o școală de înalt patriotism, Lazăr cultivînd dragostea de țară, dragostea față de limba națională pentru a cărei bogăție și frumusețe pleda. Totodată, de la catedra sa, făcea o aspră critică a moravurilor timpului și a privilegiatilor ce se aflau la cîrma țării. Unul din primii elevi ai școlii de la Sf. Sava, Christian Tell, vorbea în cuvinte deosebit de sugestive despre talentul pedagogic al lui Lazăr: „Îl asculta (lumea) ca pe un profet. Propunea foarte popular. Uneori era glumeț, vesel și în lecțiunile sale știa spune felurite anecdote, și oamenii mergeau încîntați de la școală”³³.

La școala lui Lazăr se va pregăti noua generație, viitorii revoluționari de la 1848, cîtori ai României moderne. Printre elevii săi se vor număra Ion Eliade Rădulescu, Eufrosin Poteca, Petrance Poenaru, Simion Marcovici, Christian Tell, Grigore Pleșoianu, Teodor Paladi³⁴, Scarlat Rosetti. Se pare că printre primii elevi ai lui Lazăr au fost și Alecu Basarabescu, tatăl scriitorului I. A. Basarabescu, Anton Pann și Marin Serghiescu³⁵.

Interesant pentru prestigiul de care se bucura școala înființată de Lazăr este și faptul că mitropolitul Moldovei Veniamin Costachi trimite la Sf. Sava nu mai puțin de șase bursieri moldoveni, care rămîn în București pînă în 1827³⁶. În același timp, trimiterea bursierilor moldoveni la Școala lui Lazăr era o manifestare, pe plan cultural, a relațiilor Moldovei cu Țara Românească, relații ce se vor adînci și mai mult în perioada de pregătire a revoluției de la 1848 din țările române.

În 1820, Școala de la Sf. Sava poate trimite primii bursieri în străinătate, mai întîi la Pisa, în Italia, pentru „a învăța meșteșugul filosofiei”³⁷ și apoi în septembrie 1823, la Paris³⁸. Era vorba de Eufrosin Poteca, Constantin Moroiu, Ion Pandeli și Simion Marcovici.

Încă din anul înființării școlii, Gheorghe Lazăr începe harnic o muncă deosebit de grea, întîmpinînd multe dificultăți. Este vorba de traducerea sau întocmirea unor manuale după care elevii de la Sf. Sava să poată studia în românește filozofia, matematica, gramatica, geografia etc. Rezultatele nu întîrzie să se arate: traduce Aritmetica, Geometria și Trigonometria după Christian Wolff, întocmește Logica și Metafizica,

³² Nicolae Iorga, *op. cit.*, p. 4.

³³ Scrisoarea lui Alex. Papiu Ilarian către George Barițiu despre Gheorghe Lazăr, după informațiile lui Tell (vezi „Familia”, 1865, p. 122) în G. Bogdan-Duică și G. Popa Lisseanu, *op. cit.*, p. 273.

³⁴ Este cel care introduce metoda lancasteriană în școala românească (în P. Poenaru, *op. cit.*, p. 27).

³⁵ George Bogdan-Duică, *op. cit.*, p. 105.

³⁶ Nicolae Iorga, *op. cit.*, p. 78.

³⁷ Arhivele Statului București, dos. 1/1820, f. 2—6.

³⁸ Idem, mss. 107, f. 55.

manuale de filozofie care, din păcate, nu ni se păstrează, ca de altfel multe din operele lui Lazăr³⁹. Demn de menționat este faptul că el reușește să introducă, pentru prima oară, terminologia românească în studierea matematicilor și o face cu mult succes⁴⁰.

În 1821, Școala lui Lazăr își închide cursurile, căci începuse mișcarea revoluționară condusă de Tudor Vladimirescu. Dar mulți dintre elevii de la Sf. Sava, în frunte chiar cu dascălul lor, se vor afla în tabăra de la Cotroceni, alăturându-se „domnului Tudor“. Gh. Lazăr îi ajută lui Tudor să întărească și să organizeze tabăra din dealul Cotrocenilor. Pandurii lui Tudor îl strigau să le ajute să așeze și să încarce tunurile: „Stați să vie neamțul, să îndrepte tunul... Așa îl numeau... pe acest om îmbrăcat deosebit de ei, veșnic cu o lulea în gură, priceput în meșteșugul celor mai complicate arme. El îi învăța cum să facă «eafeturile»; îi deprindea să calculeze și să ochiască, să-și făurească arme noi sau să construiască întăriturile lagărului“⁴¹.

Condițiile de viață din tabăra lui Tudor și, pe lângă acestea, zbulciumul sufletesc de pînă atunci n-au făcut decît să ducă la înrăutățirea stării sănătății lui și așa destul de șubredă.

Astfel că, la redeschiderea școlii de la Sf. Sava, Lazăr era deja bolnav și în cele din urmă se va retrage pentru a-și îngriji sănătatea, în primăvara lui 1823, în casa unui văr de-al său, „George vâtaș de Ungureni“⁴², din Tîrgul din Afară⁴³.

Ca profesor la Sf. Sava și director al școlii, Lazăr apare ultima oară la 18 aprilie 1823, pe lista cuprinzînd bugetul școlii. Este menționată suma de 4 000 taleri „dascălului Lazăr cel întîi de la Școala Sfințului Savva“⁴⁴.

În iunie 1823, Lazăr părăsea Bucureștiul însoțit de fratele său Ilic (Onu), primar al Avrighului, luînd cu el doar un cufăr cu cărți. Mergea în satul natal, unde se va stinge curînd, la 17 septembrie 1823, în vîrstă de numai 44 ani.

Mult timp, singura mărturie a trecerii lui Lazăr prin viață a fost crucea de pe mormîntul său așezat în curtea bisericii din Avrigh. Pe ea

³⁹ Dintre operele lui Gheorghe Lazăr se mai păstrează: „Versuri de laudă în limba daco-românească“ adresate împăratului Francisc la logodna sa, în 1808; „Înștiințarea de toată cinstea vrednică tinerime“, 1818; Discursul compus de Gh. Lazăr la înscăunarea mitropolitului Dionisie Lupu, 1819; „Apelul la subscriere pentru publicarea unui curs de matematică de Gh. Lazăr, în anul 1822“; Discursul compus de Gh. Lazăr la sosirea în țară a lui Grigore Ghica Vodă, 30 iulie 1822; „Aritmetica matematică“, 1821; „Trigonometria cea dreaptă“, 1821; două hotărînicii: planul Obislavului ridicat prin Gh. Lazăr, 1818 și planul Fîntinellelor ridicat și lucrat prin Șc. din Sf. Sava, 1820.

⁴⁰ De exemplu pentru aritmetică: adunare = strîngere, fracție = frîngere, rădăcină cubică = rădăcină cubicească; pentru trigonometrie: tangentă = atengătoare etc.

⁴¹ George Macovescu, *Gheorghe Lazăr*, București, 1954, p. 74.

⁴² Ion Eliade Rădulescu, *Curs întreg de poezie generală*, III, 1870, p. 45.

⁴³ Azi Piața Obor, fost Cîmp al Moșilor și numit mult timp Grădina lui Eliade, pentru că acolo va funcționa tipografia „Curierului românesc“ al lui Ion Eliade Rădulescu.

⁴⁴ Arhivele Statului București, mss. 105, f. 63 v.

se putea citi, tot mai greu cu timpul, un epitaf alcătuit, se pare, chiar de el însuși :

*„Cetitorule, ce ești, am fost ;
Ce sunt, vei fi ;
Gătește-te dar“⁴⁵.*

Abia în 1886, în semn de omagiu pentru cel ce a fost Gheorghe Lazăr, este inaugurată în piața Universității din București statuia din marmoră ce ni-l înfățișează, operă a sculptorului Ioan Georgescu.

Pînă în 1923, cînd s-au împlinit 100 de ani de la moartea lui Lazăr, s-a scris foarte puțin despre el, lipsind, este drept, și informațiile necesare întocmirii unui studiu complet și exact asupra vieții și operei sale.

Astăzi, numele lui Gheorghe Lazăr este înscris la loc de frunte printre cele ale oamenilor de cultură din prima jumătate a sec. al XIX-lea, căci deși a trăit puțin, a realizat mult, dînd țării prima școală de învățămînt superior în limba română. Deosebit de frumoasă și elocventă este aprecierea lui Nicolae Iorga asupra vieții și activității lui Gheorghe Lazăr. El reușește, în puține cuvinte, să arate ce a însemnat Lazăr pentru cultura românească : „Viața lui Lazăr e o faptă... El a venit la ceasul său pentru a desăvîrși opera veacurilor“⁴⁶.

ASPECTS DE LA VIE ET DE L'ACTIVITÉ DE GHEORGHE LAZĂR

(à 150 ans depuis sa mort)

— Résumé —

L'ouvrage a été écrit à l'occasion de l'anniversaire, le 17 septembre 1973, de 150 ans depuis la mort du grand érudit de Transylvanie Gheorghe Lazăr, de la première moitié du XIXe siècle.

Par conséquent, il a comme but de réaliser un tableau, le plus complet possible, de la vie, de l'activité et de l'œuvre de Gh. Lazăr. En même temps il cherche à mettre en relief la personnalité tellement complexe de ce fondateur de l'école roumaine.

Au commencement, l'auteur souligne les moments les plus importants de la vie et de l'activité de Gh. Lazăr avant 1816, date de son arrivée à Bucarest. On a passé en revue les années d'école, les années à Vienne, où Lazăr parachève ses études, les années de professorat au séminaire théologique de Sibiu.

Un large espace est accordé au moment de la création de l'école de Sf. Sava de Bucarest — 1818. Par l'inauguration de la première école supérieure en langue roumaine, qui constitue aussi la première école d'ingénieurs de Valachie, Gh. Lazăr a inscrit son nom parmi ceux des représentants d'une grande valeur de notre culture nationale pendant la première moitié du XIXe siècle.

On présente aussi la dernière partie de la vie et de l'activité de Gheorghe Lazăr : sa participation au mouvement révolutionnaire conduit par Tudor Vladimirescu, la réouverture de l'école de Sf. Sava, la rentrée de Lazăr en Transylvanie et sa mort peu de temps après.

⁴⁵ Ion Eliade Rădulescu, *Biografia lui George Lazăr*, în „Curierul românesc“, X, 1839, și în G. Bogdan-Duică și G. Popa-Lisseanu, *op. cit.*, p. 258.

⁴⁶ Nicolae Iorga, *op. cit.*, p. 6.